

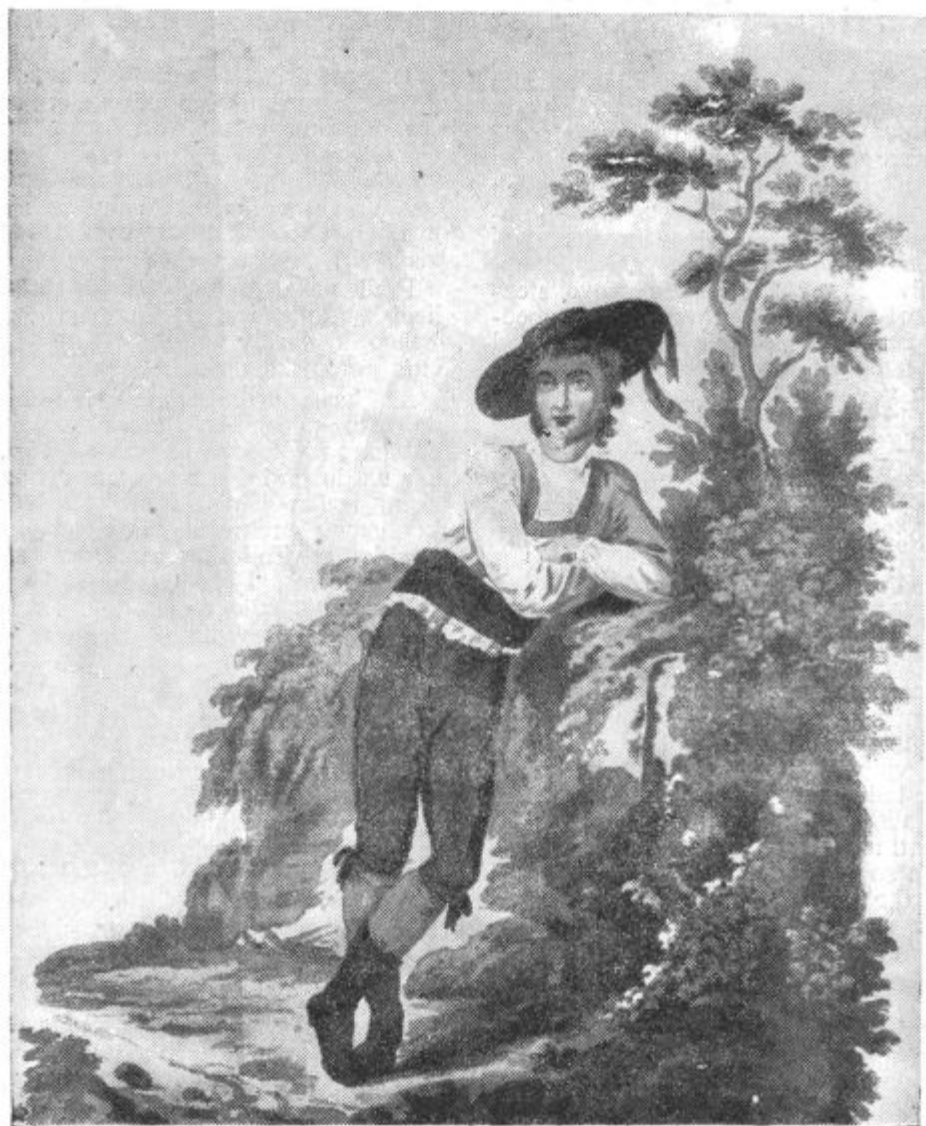
ŽIVLJENJE IN SVET.

Tedenska priloga „Jutra“

Štev. 37.

V Ljubljani, dne 24. septembra 1927.

Leto I.

Ante Gaber:

Gorenjska noša leta 1800.

Na pokrajinski razstavi »Ljubljana v jeseni« je bil v nedeljo 18. t. m. praznik narodnih noš. Tu se je pokazala njih bogata razkošnost in pestrost. Razsodišče, ki je imelo nalogo izbrati najlepše in najpravilnejše obleke, je bilo v težkem položaju, ker še danes ne vemo povsem določno, kakšna noša je prav za prav pravilna.

Splošno prevladuje mnenje, da so pravilni vsi deli obleke, ki so stari, recimo, vsaj 70 let, torej iz tistih časov, ko so žene splošno nosile še avbe in peče ter srebrn pas sklepanek. Le-ta se ne prilega pasu, temveč visi na levo stegno, zato ni pas, ker ne opazuje, marveč je samo verižica, ki je na njej gospodinja nosila ključke, simbol svojega dostojanstva, torbico ali vsaj nožič in pred stoletji tudi kožušček podlasice ali verveice. Ta kožušček so imenovali Nemci »Flohfänger«, ker so se vanj zatekale bolhe, ki so bile že v tistih nesnažnih časih ženske za nje zelo občutljive. Pravi pas je nadomestoval steznik pri plemkinjah in meščankah, kmečke žene pa so bile prepasane pod dolgo, do gležnjeveg segajočo košuljo, ki je še v Valvasorjevih časih nadomestovala krilo, kakor se oblačijo žene še danes na Balkanu in so na golem telesu vse povite s tkanim 2 do 3 m dolgim pasom.

Poglejte sliko v Valvasorjevi »Ehre des Herzogtums Krain« in pomislite, kako bi pogledali na velesejmu damo, če bi se prikazala v pristni slovenski narodni noši iz l. 1680 — brez krila. Tako imenovana narodna noša z avbo ali na petelina zavezano pečo in s srebrnim sklepankom čez svilen krilo je pokmetena meščanska noša, ki je nastala pod vplivom mode plemiških noš. Zato se je tudi kmetiška noša polagoma izpreminjala, kakor je diktirala moda. Dokazovati ni treba, ker zadostuje že pogled, kako so danes oblečene naše vaščanke. In kakor je danes, tako je bilo tudi nekdanj, posebno pa, odkar so kmetice same nehale tkati svoje obleke. Naše narodne peče poslednje dobe, ki so vezele večinoma z bidermajerskimi ornamentami na tulu, so prihajale k nam z Dunaja, mi pa posnemamo z njih »pristine« narodne ornamente, ki so tiskani v modnih bazarjih tiste dobe. Vendar pa je tudi taka peča pravilna, ker je bila pri

nas običajna. Pravilna pa je le tedaj, če je tudi ostala obleka iz iste dobe, torej spenzer in široko krilo. Ljudje pa ne poznajo razvoja naše noše, zato so pri nas vse prireditve z narodnimi nošami za strokovnjaka silno zabavne, smešne in obenem žalostne maskarade. Razdobje med enim in drugim delom noše je mnogokrat tako veliko, da ta neprostovoljni anahronizem prav tako učinkuje, kakor če bi dama v najelegantnejši toaleti najnovejše mode prišla na promenado s pečo na glavi. Načelo, da je vse pravilno, kar je staro in podedovano, torej ne drži. *Vsi deli obleke morajo biti sodobni.*

Ta predpis pa je težko izvedljiv, ker je zaradi pomanjkanja starih slik in spisov datiranje raznih kosov noše skrajno težavno. Nekaj bakrorezov, redke votivne slike po cerkvah, nekaj portretov, Valvasor, Marko Pohlin, Steinberg in Linhart so do l. 1800 skoro edini domači viri našega znanja.

Pred nekaj meseci pa je Državna licejska knjižnica v Ljubljani kupila knjigo, ki nam v barvnih slikah predčuje gorenjsko nošo l. 1800.*

M. Bertrand de Moleville je zbral 50 na roko koloriranih litografij različnih noš narodov tedanjega avstrijskega cesarstva in jih izdal s tekstom v francoskem jeziku januarja meseca 1804 v Londonu v prekrasni, luksuzno opremljeni knjigi v folio-formatu. Ponosni smo lahko, da je dal kar šest listov Gorenjcem. To dokazuje, da je urednik te knjige smatral prav našo obleko za najlepšo.

Vse slovenske in večino ostalih noš je risal W. Ellis, nekaj pa tudi W. Poole. Ellis je bil znan angleški umetnik, ki je Gorenjcem posvetil največjo pozornost. Primera njegovih kostumskih slik s še ohranjenimi oblekami priča, da je risal po originalnih oblekah, ker se v risbi tudi najmanjše podrobnosti vjemajo z resnično obleko tistih let. Še čevlje je točno narisal, kar so posebno dru-

* Costumes des états héréditaires de la Maison d' Autriche. Cinquante gravures coloriées; rédigées par M. Bertrand de Moleville. Londres: Imprimé pour William Miller, Old Bond street; par William Bulmer et comp. Cleveland-row, St. James's. 1804.

gi risarji in pisatelji navadno prezrli, kakor še danes le redko katera žena z najbogatejšo avbo misli, da se z avbo ne strinjajo prozorne nogavice in najmodernejši čevljički.

Na naši naslovni sliki vidimo gorenjskega fanta brez suknjiča, z modrimi nogavicami, nizkimi škornjicami in okrog pasu z rdečo »opasico«, ki je danes že silno redka in je bila na velesesumu le v dveh ali treh eksemplarjih iz Gorenje Savske doline, kjer se je posebno v Ratečah še ohranila. Široki klobuk ima fant okrašen z dolgimi zelenimi trakovi. Slika ima v knjigi številko 5, ostale pa po vrsti številke do 9.

Številka 5 nam kaže Gorenjca v letni noši. V visokih, nazaj zavihanih škornjih stoji popolnoma obrit (tedanja moda!) mlad kmet, naslonjen na batico cepca. Opasan je z modro opasico, telovnika nima, ogrnjen pa je v dolgo, do kolen segajočo suknjo, ki je do robu rdeče podložena. Na glavi ima širok klobuk z nezavihanimi okraji.

Na 6. listu pa vidimo brhko dekle v letni noši. Obuta je v nizke črne šolne, ki imajo na rožu mazaj zavihane trikote svetlordečega usnja, in v rdeče nogavice. Kakor pravi pisec, se z njimi posebno vjemajo rdeče pete čevljev. Beli srajčnik je pod vratom tesno zapet z dvema rdečima gumboma. Z rumenimi portami obrobljen sivi moder je zadrgrnjen z rdečimi trakovi, nanj pa je prišito črno krilo z ozko zeleno borduro na robu. Prepasana je s tesnim usnjem pasom z okrasom iz svetlih kovinastih gumbov, pod tem pasom, ki mu kraj visi po desnem boku, pa ima moder, gladek predpasnik. Na glavi ima rahlo pripeto belo pečo, da vihra v vetru. Petelina seveda ni in tudi zadrgrjena ni peča pod brado. Na prsih nad modercem ima tri rumene cvetice ali pa trodelno brščo, v roki pa pokrito ozko košarico s pokrovom.

Praznična je Gorenjka na 7. listu. Čevlji, nogavice, obleka z modercem, predpasnik in pas so isti, le srajčnik je globoko izrezan in obrobljen z belo vezeno, za vratom in v zapestjih zadrgrnjen z rdečo pentljo in na prsih okrašen z dvema malima, modrima pentljama. Na glavi ima zavijačo z brokatnim obodom, obrobljenim z belimi čipkami. Oglavje zavijače, ki je zadrgrnjeno s široko rdečo pentljo, je sivkastorjavo, kar je sigurno napaka kolorista. Najbrže tudi ostale barve niso vedno pravilne. Stoji pa dečva ob pravi planinski lesi. Ta lesa

in usnjati pas utemeljujeta domnevo, da so slike posnete po nošah Gorenje Savske doline, kjer je ohranjenih še dosti usnjatih pasov.

Na naslednji sliki nas slikar in pisatelj seznanjata z možakarjem pozimi. V nazaj zavihanih škornjih, da se mu pod irhastimi z modro opasico prepasanimi hlačami vidijo bele spodnje hlače, koraka z gorjačo pod pazduho in vivčkom v ustih s prekrižanimi rokami na prsih krepak očanec v svetlorjavem kožuhu. Ker je slikan v profilu, ni videti, če ima kožuh na hrbtu rožo, vezeno ali aplicirano. Pod kožuhom, kamor skriva roki pred mrazom, ima bel telovnik z modrimi gumbi, na glavi širok črn klobuk, pod njim pa zeleno žlefico.

Najzanimivejša je pa zadnja slika, ki nam predočuje za zimo oblečeno ženo. Obuta je v nizke škornjice in sivkaste (bele?) nogavice. Izpod svetlorjavega, v pasu prešinjenega kožuha do kolen se ji vidi črno krilo brez bordure in moder predpasnik. Roki si greje v majhnem, črnem mufu iz črnega sukna. Glavo ima pokrito z zeleno, s kožuhovino obrobljeno avbo, ki je preko nje zavezala pečo in jo zadrgrnila pod brado kakor zavezujejo sedaj rute. Avba pa nima širokega koša, temveč se glavi skoro prilaga, tako da je najširši del pokrivala kožuhovinasti okvir nad obrazom. Ker je tudi žena kakor mož naslikana v tričetrtinskem profilu, tudi pri njenem kožuhu ni razvidno, če je okrašen.

Ker so slike prikupne in za spoznavanje naše narodne noše zelo važen vir, naj bi jih kak podjeten založnik reproduciral v barvah za okras stanovanj ali pa vsaj razmnožil pomanjšane kot razglednice.

Mimogrede . . .

NOVO MADŽARSKO PLEMSTVO.

Madžari se ne zadovoljujejo z že obstoječim plemstvom, marveč skušajo ustanoviti novo plemiško kasto. Pod vplivom sedaj vladajočega režima se je osnovalo več civilnih redov, ki nekoliko posnemajo francosko »Legijo časti«. Najstrožji med njimi, ki znači hkrati osnutek novega plemstva, se imenuje »Red vrlih«. Pogoji za sprejem v to državljansko bratovščino so zelo strogi. Aspirant mora dokazati, da se je odlikoval med vojno kot junak ali pa po vojni v boju zoper komuniste, da je neoporečen glede svojega zasebnega in pravnega življenja; to mora dokazati tudi glede svojih bližnjih in daljnih sorodnikov. Ko je zadostil vsem zahtevam, se mora podvreči celji vrsti izkušenj, ki nekoliko spominjajo na sprejem v

framazonsko ložo. Ako tudi te častno prebije, dobi v posest nekoliko oralov zemljišča ter finančno pomoč, da si postavi hišo in kupi živino. Vsak mesec ga pride nadzirat častnik tega reda. Čast viteza »reda vrlin« se podeduje, vendar pa je prvi sin ni deležen. Vsako poletje se zbere novo madžarsko plemstvo k slovesnemu zboru. Tu se na svečan način sprejemajo novi člani, ki morajo priseči, da se bodo »do zadnjega diha« bojevali zoper sovražnike Madžarske. Letos je bilo sprejetih 290 častnikov in 811 članov.

HUMOR MED ANGLEŽI.

O. Vočadlo piše v »Přítomnosti«: Angleži imajo najfinejši čut za komiko. Zaznavajo tako nežna drhtenja humorja, da se naš človek večasi čudi, čemu neki se ti ljudje vedno smejejo — pa najsi so na čaju ali pri konferenci učenih zgodovinarjev. Na Angleškem se goji humor od detinstva do parlamenta. Angleškemu humorju ni nič sveto; noben narod se ne umeje tako dobro smejati sa-

memu sebi kot Angleži. Humor pronica kakor očiščevalni fluid v vse javno življenje; smeh je ventil vsake družbe — in ventil mora biti v vsakem kotlu, če nočemo, da bi kotel počil. Češče se na Angleškem presojajo duševne kakovosti po tem, kako se zna kdo smejati. Če vstopi v parlament nov poslanec in ne umeje s humorjem zavračati šegavih nasprotnikov, je izgubljen. Sodni sklepi so često začinjeni z zdravim humorjem, zato pa jih listi prinašajo kot delikatese. Tudi na vseučiliščih in pri javnih predavanjih je podobno. Celo od slovarja se pričakuje, da avtor ne dela preveč mehanično in suhoparno, ampak da postreže občinstvu, ki bo slovar uporabljalo, s primernimi porcijami humorja. Med svetovno vojno so Angleži najbolj brli norca iz nemške nadutosti, resnobe in namršenosti. Viljem s prusko piketlaubo in z govorom o nemškem bogu je bil hvaležen predmet izbornih karikatür... Zato se Angleži kaj malo razburjajo, a so v zlic svoji navidezni ravnodušnosti prvi narod na zemeljski krogli...

Ibis:

Peter Bezruč.

Ob šestdesetletnici.

Dne 15. septembra so slavili Čehi 60 letnico enega svojih največjih pesnikov Petra Bezruča. Slavili so jo Čehi, ali pa jo je slavil tudi pesnik? Dolgo časa, v letih, ko so si pridobile njegove pesmi izredno popularnost, je vedela komaj peščica ljudi, kdo je in kje živi. Petr Bezruč je namreč psevdonom in pomeni Brezrok. Brezrok izpod Beskidov je bil simbol zatiranega šlezkega

rudarja in delavca, ki so nad njim gospodovali nemški fevdalci (markiz Gerro), pruski industriji in poljska gospođa. L. 1899. so izšle te pesmi v posebni številki »Besede Času«. Vzbudile so nezasižno pozornost. V Pragi so priredili Bezručev večer in najboljša dramska umetnica Hana Kvapilova jih je recitirala. Marda je jedva par ljudi v dvorani vedelo, kako se imenuje pesnik v navadnem življenju: Vladimír Vašek, poštni uradnik nekje v Šleziji. Poznal ga ni nihče. Nekje zadaj v dvorani je sedel on sam, skromen deželan, ki je prišel neopažen v Prago in neopažen izginil. Dolga leta je bil poštni uradnik. Sedel je nad zaprašenimi akti, reševal in garal. Njegove pesmi so se prevajale v druge jezike; v domovini ga skoraj ni bilo količkaj zavednega in izobraženega Čeha, ki jih ne bi poznal; šle so med ljudstvo kakor Čechove »Pesmi sužnja«; ime Bezruč je bilo narodno geslo — ali pesnik se ni poviševal nad druge, ni zahteval zase ne imena ne koristi. Nima rad, če ga kdo občuduje kot pesnika. Prevrat ga je zatekel kot poštnega uradnika v Brnu. Nekega dne se mu je prišel poklonit — poštni minister češkoslovaške republike. Ponudil je pesniku nadrejeno službeno mesto, ki bi mu zelo prijalo, saj je opravljal težko delo. vrhu tega pa je bil med vojno preganjan in čez 7 mesecev za-

prt na Špilberku. Pesnik je mesto sprejel in izdal dekret, s katerim je odstavil dotedanjega ravnatelja = denuncijanta in takoj nato dekret, s katerim je samega sebe prestavil na prejšnje podrejeno mesto. L. 1922. ga je imenovala praška univerza za častnega doktorja, toda Vašek ne uporablja tega naslova. Nedavno je stopil v pokoj in živi v samotnem kraju Gruna na moravsko-slezki meji.

Taka je oseba Petra Bezruča. Skromni mož, ki se ni nikdar bahal s svojo poezijo, bo zapustil narodu samo eno pesniško zbirko »Slezské písně« vendar pa le-ta odtehta več ducatov povprečnih pesniških knjig. Bezruč je kot pesnik osamljen pojav. Ni spadal ne v to ne v ono pesniško šolo, pognal je iz zemlje kakor drevo. Sad, ki ga je obrodila njegova beseda, je uprav neprecenljiv. Bezruč je nacionalni in politični pesnik. Nekateri ljudje tako poezijo sploh zametujejo. Pri povprečnih in podpovprečnih domoljubnih »stihotvoric« nam je te vrste pesništvo zares neužitno, če imamo zadosti kultiviran okus in čut za poezijo. Ne tako pri Bezruču. Njegove nacionalne in politične pesmi so močne kakor psalmi starih prerokov, kakor najboljši Dantejevi verzi, kakor tendenčne pesmi nekaterih drugih največjih pesnikov. V njih je tista globoka, iz samega življenja kakor gejziri iz tal bruhajoča poezija, ki jo je ustvarilo n. pr. srbsko ljudstvo v kosovskih pesmih, zlasti v pesmi o smrti matere Jugovičev. To je poezija ljudskega trpljenja, krik naroda, ki ječi pod težkim nasiljem, bolestan obtožba k tlom priklenjenega tita, strahoten klic na smrt obsojenih. Češko ljudstvo v Šleziji je dobilo v Bezruču barda, kakor jih ima le redkokje zatirana množica. V slovanskem pesništvu ga ni močnejšega protesta zoper nemško nasilje nad Slovani kakor so pesmi Petra Bezruča. In ta protest je tako močan, da ne zastari. To ni modna poezija in ne salonsko duhovičenje. To je resnična, čisto človeška poezija. Kaj čuda, če je vsilila respekt celo nasprotnikom, ko so bile Bezručeve pesmi prevedene v nemščino.

Slovenci smo dobili Bezručove pesmi nekoliko pozno, l. 1919. v dobrem prevodu pesnika Frana Albrechta. A žal nič prepozno. Razkosali so nas in Bezručova Šlezija je dobila strahotno izdajo na Goriškem, v Primorju, v Istri, pa le za spoznanje milejšo na

Koroškem. Treba bi bilo, da bi izšle pesmi Petra Bezruča v novi izdaji. Kje imamo sami pesnika, ki s tako močjo izraža krik zatiranega naroda, ki je položil v obsodbo zatiralca toliko vse čase in režime presegajoče resnice in toliko svetega prokletstva? Vzemite Bezruča in v duhu prilagodite šlezke razmere primorskim in koroškim; jedro je isto, plamen isti, božji dih pesnikove besede enako svet. Še danes imamo Slovenci dolgo vrsto učiteljev Halfarjev, ubogih Maričk Magdonovih in renegatov Bernadov Žarov. Nacionalni in socialni problem sta tudi pri nas tesno združena. Naš zatirani narod onstran meja je vizijonaren Petr Bezruč, ki škriplje z zobmi in proklinja tujo silo, vse te markize Gere v novi izdaji, ves ta v lažnivo-kulturo zaviti »princip« nasilja, raznarodovanja in socialnega zatiranja. V Bezručevi poeziji pa se prav tako odraža i naša preteklost, vsi naši narodnostni boji na mejah, v mestih in trgih.

Ko je »Slovenska Socijalna Matica« izdala Albrechtov prevod Bezručevih »Slezkih pesmi«, ga je spremil pesnik na pot s sledečo poslanico Slovincem, spisano v Brnu dne 28. avgusta 1918:

»Jaz pozdravljam goreče Vas, vejo enotnega, velikega naroda jugoslovanskega, naroda ponosnega, značajnega in častnega, edinega, ki se je brez pridržka postavil ob bok narodu češkemu. Proti nam Nemci in Madžari, proti nam zastopniki Poljakov in Ukrajincev na Dunaju. Toda narod jugoslovanski, velik v svojem trpljenju in velik v svoji bodočnosti, narod, ki drži morje, narod, nesposoben za kompromise in hinavstva ravno zaradi značajnih prvin in temeljev svoje odkrite jugoslovanske duše, ta narod z nami za vedno in mi z njim na veke. Pozdravljeni!

PESNIK BEZRUČ IN AVSTRIJSKA POLICIJA.

Še nekaj v izpopolnitev o življenju slavnega češkega pesnika Petra Bezruča. Zanimivo je, zakaj je bil skromni in tihi poštni uradnik Vladimir Vašek med svetovno vojno aretiran in zaprt. V letih 1914 in 1915 se je pojavil v češko - francoskih krogih v Parizu neki Čeh, ki se je izdajal za Bezruča. Pravega pesnika ni poznal noben odtojni Čeh, zato so mu rojaki nasledili. Pod šifro P. B. je bil priobčil v »L'Independan-

ce Tshèque« tri pesmice, ki so bile bolj ali manj plagijat, vendar pa so spominjale na poezijo mojstra Bezruča. Te številke je dobila v roke avstrijska politična policija, ki je dala nemudoma aretirati Vladimirja Vaš-

ka kot Petra Bezruča. Obdolžili so ga veleizdaje, češ, da sodeluje v listu, ki je naperjen zoper obstoj Avstro-Ogrske in njene dinastije.

Peter Bezruč: Dve pesmi.

70.000.

*Sedemdeset tisoč nas je
pred Tešinom, pred Tešinom.
Sto tisoč ponemčili nas,
sto tisoč popoljšili nas,
v srce pal mi sveti mir.
Ko nas je le sedemdeset,
tisočev še sedemdeset,
smemo li živeti mar?*

*Sedemdeset tisoč grobov
kopljejo nam pred Tešinom.
Včasi k nebu kdo zajoče,
pomoči si ne priklīče,
tuj bog smeh v obraz mu brizgne,
mi pa gledamo se topi,
kak pobijajo nas v tropi,
kot zre v klavnici vol vola.*

*Tak bogat markiz je Gero!
Daj nam sodov sedemdeset,
tisočkrat po sedemdeset,
pól nas v Nemce spremeni se,
pól v Poljake prelevi se,
zagrmí ti iz ust stotero:
Živel, živel, markiz Gero!
Predno pa nam je umreti,*

*se opijmo z rujnim vinom,
dekla s hčerjo, hlapec s sinom,
pred Tešinom, pred Tešinom.*

★

Šlezki lesi,

*Šlezki lesi, kot jaz ste, vi moji lesovi.
V tugo odeta so debla in vaši vrhovi,
gledate tožno in gledate resni
kot ta premišljanja, te moje pesmi.
Noč in dan padajo igle z drevesa
kot suznjemu narodu solze iz očesa.*

*Ko smrti povelje je z Dunaja dano,
ginete mirno in krotko in vdano.
Nemo umiraš, smrekovo morje,
brez konca, ti šlezke bolesti pogorje.
Prevel Fran Albrecht.*

Obe pesmi sta iz knjige: »Petr Bezruč: »Šlezke pesmi«. Z avtorjevim dovoljenjem iz češčine prevel Fran Albrecht, 1919. Izdala in založila »Slovenska Socijalna Matica«. »Markiz Gero, ki ga omenja prva pesem, je nadvojvoda Friderik.)

Kaj je s čudežem v Konnersreuthu? Znanost in Terezija Neumannova.

»Jutro« je že ponovno poročalo o »svetnici« Tereziji Neumannovi v trgu Konnersreuth blizu bavarsko-češke meje. Po »Prager Presse« posnemamo znanstvena izvajanja nekega strokovnjaka o »čudežnih« pojavih pri tej ženski. Preverjeni smo, da bo marsikaterega čitatelja »Jutra« zanimal resen komentar k razpiti konnersreuthskij zadevi. Uredništvo.

Pod značnico »Čudež v Konnersreuthu« se je v poslednjih dneh obnovilo živahno pretresovanje teh pojavov. Razprava o njih se cepi v dva dela: prvič, ali so ti čudni pojavi resnični, in drugič, ali so čudeži sploh mogoči?

Drugi del razpravljanja ima povsem načelen značaj. Z njim se nadaljuje tista neskončna, menda večna diskusija, ki se vleče skozi stoletja in postane zdaj pa zdaj tako pereča, da lahko vznemiri široke ljudske sloje.

O konnersreuthskem slučaju so dognana sledeča dejstva:

Terezija Neumannova, dosihmal zdravo kmečko dekle, je nenadoma dobila na rokah, nogah in na glavi znamenja Kristusovega trpljenja na križu (stigmati). To je dalo povod, da so jo začeli opazovati. Opazovanja očitujejo celo vrsto nenavadnih pojavov.

1. Terezija Neumannova prehaja zdaj pa zdaj, in šicer vedno ob petkih

trans.¹ V tem stanju leži v postelji in mišično (z obrazom) čudovito dobro prikazuje ves Kristusov proces tja do križanja. Terezijo so obiskale številne igralke in so se uprav navdušile za njo, tako globoko se uživlja v svojo vlogo in toliko izborne mimike kaže.

2. Terezija Neumannova ima na rokah, nogah in na čelu krvava mesta, ki so natanko ondi, kamor je tradicija postavila stigmatе sv. Terezije in Kristusa.

3. V stanju transa tečejo Tereziji Neumannovi krvave solze iz oči. Prvotno slabo rdeče solze dobivajo med jokanjem vedno bolj globokordečo barvo, dokler ne postanejo take, da dajejo vtis presne krvi.

4. Neumannova popravlja že izgovorne besede v aramejskem jeziku, ki se ga ni nikdar učila.

5. Neumannova ne uživa že več mesecev nikake hrane.

Preden bomo premetrili vsa zgoraj navedena dejstva, moramo pojasniti, kaj je prav za prav čudež. Danes si mislimo pod tem pojmom vse, kar sega nad vsakdanje pojave. Pozabljamo pa, da sleherni izmed naš doživlja vsak dan, skoraj vsako uro čudeže, ne da bi zaznaval njih čudežnost.

Ptič gradi gnezdo, pa se ni nikdar učil te umetnosti ali videl kaknega vzora, človek se rodi in drugi človek umrje; vsak drevesni list, vsaka sekunda življenja je prav za prav čudež. Po-

magali smo si na otročji način. Zadoljili smo se s tem, da se taki pojavi dogajajo, ne da bi spoznali njih končne vzroke in si jih razjasnili do skrajnih meja. Dejstvo, da se dogajajo taki čudeži vsak dan, tako rekoč brez nehanja, nam zadostuje, da ne vprašujemo več po njihovi čudežnosti. Uvrstili smo jih v predale svojega spomina, in ta registratura v naših možganih je nekako temeljno merilo vsega dejanja in nehanja. Vse, kar je novega, nesvakdanjega, postane ne glede na svojo čudežnost samo ob sebi umeven pojav, če se le vsak dan ponavlja. Tisto pa, kar se redkokdaj dogaja, kar ni uvrščeno v predale našega spomina, se označuje dvojako: vernikom je čudež, materijalistom² pa »bluff«. Obe skupini delata enake napake: nobena ne mara svojih izkušenj revidirati, nobena se noče nič naučiti.

V fiziki in kemiji je najnovejša znanost prilično potolkla domišljavost materijalizma. Vse tako lepe in kar otipljive teorije o atomih³ so preluknjane. Snov si moramo zopet misliti kot elektrone, kot energijo, kar pomeni, da je materija abstrakten (odmišljen) pojem. Medicina za sedaj še ni nič revidirala. Materijalistično dobo medicine so označevale škarje in kirurški nož. Ko se je vzel električen tok za dokaz dražljivosti, je bila to že nezaslišno pogumna koncesija smerem, ki zanikujejo materijalistično pojmovanje snovi. Slučaj Neumannove je nov dokaz, kako okašenela je vest službene znanosti. Ni ga zdravnika, ki bi dvomil, da razburjenje, togota, skratka: duševna razdraženost vpliva na organe in lahko povzroči občutje neugodja. Kako se taka duševna stanja prenašajo na organe, tega ne vemo in to nas zanima le mimogrede. Če pa se prav isto dejstvo pojavi v močnejši in bolj zapleteni obliki, ga nočemo spoznati in kažemo trdovratno neumevanje.

Danes še slabo poznamo napeljave v človeškem telesu, po katerih se prenašajo razna duševna stanja. Ne dvomimo, da obstoji cela vrsta možnosti pre-

¹ Stanje, v katerem se človek ne zaveda samega sebe, a se lahko giblje in podzavestno dela, kakor n. pr. snohodci. Pri Neumannovi je združeno z verskim zamaknjenjem.

² Materijalisti so pristaši materijalizma, ki uči, da je snov vse, duševni pojavi pa so zgolj delovanje snovi (materije).

³ Atomi = najmanjši delci tvarine.

našanja dražljivosti, ki jih šolska medicina ne pozna, katere pa so praktiku že dolgo znane, čeprav ne ve povedati več, kot da res obstoje. Pa ne samo medicina, tudi vsaka druga službena veda kaže dovzetnost za napuh, za našmišljeno vsevednost. Zaradi primerja ve bodi omenjeno samo to, da si znanstveniki še nedavno niso mogli misliti drugačnega prenašanja elektricitete kot po žicah. Marconi je v očeh službenih znanstvenikov veljal za norca še v dnech, ko je njegov brezžični brzojav že deloval. Če lahko električno energijo prevajamo v raznih oblikah in stopnjah ter po poti, ki smo jo stoprav nedavno spoznali, zakaj ne bi bilo mogoče, da se tudi izžarevanje duševne energije, ki jo celo službena medicina češče označuje kot sorodno elektriki, prevaja po neki poti, katere za sedaj znanost ne pozna. Sprijaznimo se z dejstvom, da obstoje reči, ki o njih »naša šolska znanost niti ne sanja«, in pokazimo voljo, da se od dejstev učimo.

Ako zdaj razčlenimo zgoraj našete čudežne pojave pri Tereziji Neumannovi, se pokaže tole: Terezija Neumannova je bila vedno globoko verna. Nekaj časa je preživela v samostanu, kjer se ji je pobožnost še bolj razvnela. V samostanu se je posebno bavila z zgodbami o Kristusu in sveti Tereziji. Dekle kaže vse znake histerije,⁴ pri čemer naj pripomnimo, da bi bilo napak, če bi si razlagali vsak pojav histerije tako, kakor se o tej bolezni splošno misli (»histerične ženske«). Histerija lahko znači tudi nekaj drugega. Z njo je označeno dejstvo, da morejo duševne sile izzvati telesne podobe. Duševno občutljivi ljudje imajo sposobnost, da se naglo in zelo dobro užive v vsakršno situacijo. Že to dejstvo samo nam zadostno pojasnjuje, kako je mogoče, da Neumannova tako dobro predstavlja Kristusov proces. Imamo pa tudi dovolj drugih dokazov.

V novi psihiatriji⁵ je dognano dejstvo, da se v človekovi podzavesti skrivajo sposobnosti, ki o njih človek niti ne sluti. Svoje dni je vzbudila izredno pozornost Monakovčanka Madelaine, ki je umela plesati v transu krasne, umetniške plesne, katerih v budnem stanju ni poznala; da, za vse drugo je bila bolj nadarjena kot za ples. Treba pa je nadzavest ali budno zavest dobro razločevati od sna ali podzavesti. Ni mamog vzroka, da bi mogli Tereziji Neumannovi odreči velik, toda podza-

vesten igralski talent. Terezija je bila v samostanu in je ondi veliko razmišljala o Kristusovem življenju. Ti vtiski so se zarili v podzavest, se tu ojačili ter se v stanju transa izražajo kot mimična predstava. Ta pojav je tedaj na las soroden sposobnosti omenjene plesalke Madelaine, da izvaja umetniška dejanja, ki jih v budnem stanju ni zmožna. V zvezi s tem, da so dobile te predstave v podzavesti Terezije Neumannove izredno jakost, so tudi pojavi kravenja na označenih mestih (stigmati).

Terezija Neumannova že več mesecev ne uživa hrane, izvzemši žlico vode s hostijo. Kakorkoli se nam, ki si ne moremo predstaviti človeka brez normalne hrane, dozdeva ta trditev neverjetna, nam vendar ne bo težko najti primerjave iz živalskega sveta. Številne živali za časa šest ali sedem mesecev trajajočega zimskega spanja takisto ne uživajo hrane. Njihov telesni kemizem⁶ se med tem časom omeji na najmanjše, ki je skoraj enako — ničli. Primer samovoljnega dviganja telesne toplote dokazuje, da lahko histerična volja povzroči telesne izpremembe. Spomnimo se tudi fakirjev⁷ (razkrinkani sleparji v stradalnih tekstih, kajpak, ne pridejo v poštev), ki tako ustavijo svoj kemizem, da po več tednih ležanja pod zemljo brez hrane in zraka zopet vstanejo pokoncu. Tudi v tem primeru ne gre za vprašanje »kaj?«, temveč je treba odgovoriti na vprašanje »kako?«.

Edino, česar si ne moremo na ta način razjasniti, je vprašanje: kako je mogoče, da to bavarsko dekle izgovarja aramejske besede kakor Kristus, čeprav se ni nikdar učilo aramejščine. Neki psihiater pripoveduje tole: Nemškemu zdravniku v Mehiki so nekega dne predstavili deklico, ki je pisala v transu arabske črke. Vsi so bili prepričani, da se godi čudež. Začele so se

⁴ Živčna bolezen, ki se pojavlja predvsem pri ženskah in je češče v zvezi z motnjami njihovega spolnega življenja.

⁵ Psihiatrija je nauk o duševnih boleznih.

⁶ Kemično delovanje v telesu (prebavljanje, presnavljanje i. dr.).

⁷ Mohamedanski menihi v vzhodni Indiji, ki se iz verskega fanatizma dolgo postijo ali počenjajo razne reči, ki zahtevajo izredno močno voljo, požrtvovalnost in neustranost.

dolge in skrbne preiskave, slednjič pa se je dognala resnica: V očetovi knjižnici je našlo dekle knjigo, ki je imela na naslovni strani neki arabski citat v izvornih pismenkah. Ko so primerjali dekličine arabske črke s temi črkami, se je dognala popolna istovetnost. Psihoanaliza⁸ je dokazala, da je spomin neomejen, da človek tega, kar se mu je vtisnilo v spomin, nikdar ne pozabi, mnoge (na videz pozabljene) vtiske pa izrinejo novi vtiski v podzavest. Le-ta varuje vtiske vnanjega sveta s fotografsko natančnostjo. Če zaide taka oseba v trans, ko se odpro v budnem stanju zaprta vrata podzavesti, se utegnejo te zdavnaj »pozabljene« slike zopet pojaviti. Če to primerjamo s slučajem Terezije Neumannove, se nam vsiljuje tale sklep: Terezija je bila nekaj časa v samostanu. Mogoče je, da je ondi slišala aramejske besede. V transu se ji ti spomini reproducirajo iz podzavesti. Kajpak, v tem primeru se ne dá nič dokazati. Če se nam to tolmače-

nje ne vidi verjetno, se lahko zatečemo k teoriji o tako zvani »retrogradni profetiji«, ki pa še vedno ni čudež.

Sklep: Treba bo popraviti to, kar je pokvaril in zakrivil materijalizem, ki je precenjeval vidne in otipljive pojave in preveč pocnostavil človeško duševnost. Nova raziskavanja so dognala, da je človeška duševnost znatno bolj zapletena nego se zdi površnim opazovalcem, ki bi radi hočeš nočeš spravili človeka v ozek kalup materijalističnih naukov. V človeku delujejo velike duševne (psihične) sile, ki so jih ljudje že zdavnaj spoznali, ki pa jih službena znanost le prepogosto zaznamuje z mistiko, to pa zaradi tega, ker znanstveniki uživajo, če se nihče ne dotika njihovih teorij. To pa je zgolj udobnost ali pa prazen napuh, ki znanosti nikdar ne krastiti.

⁸ Veda, ki preiskuje človekovo podzavestno življenje.

Prekoceanski poleti in vreme.

Meteorologija in aviatika. — Zračni tlak nad Atlantskim oceanom in neuspehi letalcev.

(S 3 kartami).

Ko se je letos tako izredno živahno razvila tekma za polet preko Atlantskega oceana, se je pokazalo posebno živo, kako ogromnega pomena je za aeronavtiko poznavanje vremenskih prilik, nad morjem pa še posebno. Številne žrtve, ki so jih zahtevali poleti čez ocean, bodisi v smeri iz Amerike v Evropo kakor tudi obratno, pričajo, prvič, da je polet čez ocean že sam po sebi združen z ogromnimi vremenskimi neprilikami, drugič pa, da je poznavanje vsakokratnega vremena na oceanu še zelo pomanjkljivo, vsekakor pa še nezadostno za take polete, kakor so se poizkušali zadnje mesece.

Kdor hoče imeti osnovo za pravilno umevanje težav, ki jih imajo letala nad oceanom, mora poznati poglobitve stvari iz vremenoslovja Atlantskega oceana.

Atlantski ocean med Evropo in Severno Ameriko ima stalno vremenske razmere, ki so za letalstvo skrajno neugodne. Ta del morja bo ostal vedno za letalske polgte eden najne-

ugodnejših predelov, pa naj se aparati še toliko izpopolnijo. Vzroki temu so v naslednjem:

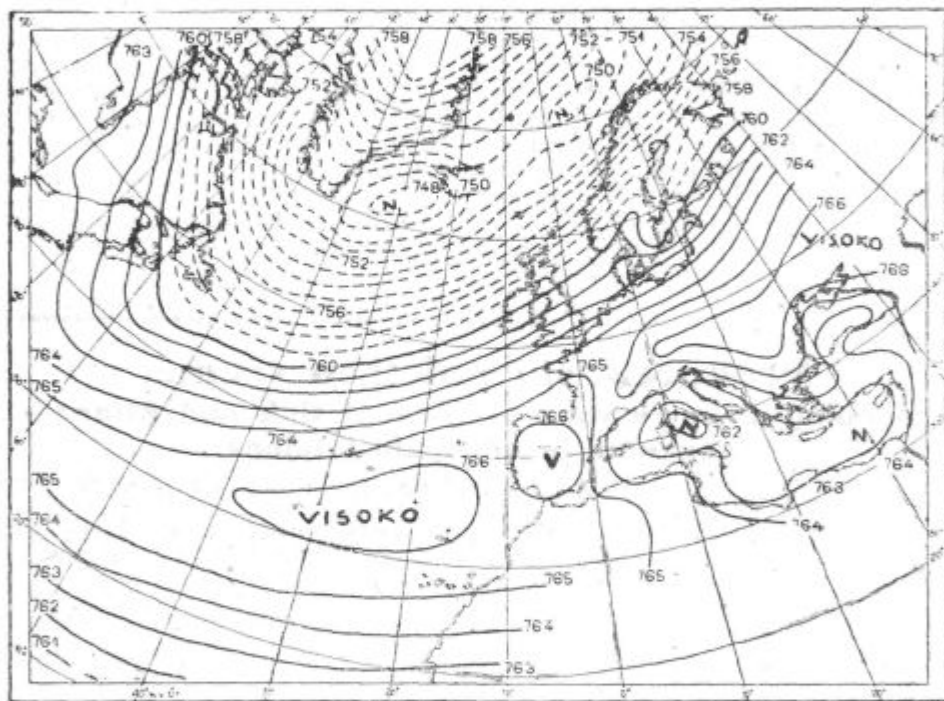
Nad severnim Atlantskim oceanom je zračni tlak domala vedno zelo nizek oziroma lahek, dočim je naokrog v vseh smereh, posebno pa na jugu in severu zračni tlak mnogo višji. Ta razporeditev zračnega tlaka je veljavna; povzroča, da sili zrak od vseh strani proti predelu najnižjega tlaka, oziroma najlažjega zraka. Najboljše si je to pogledati na osnovi reproducirane karte, ki kaže razporeditev zračnega tlaka nad severnim Atlantskim oceanom in sicer povprečno stanje v mesecu januarju. Tu se vidi, da je najnižji tlak na širokem pasu med južnim koncem Grönlandije in severno Skandinavijo, in pa, da so v tem pasu še posebej tri središča najnižjega tlaka.

V navedeni pas nizkega tlaka sili zrak od vseh strani, osobito pa z juga in severa, kjer je zračni pritisk najvišji. Smer vetra, ki nastane v okrog

najlažjega zraka, pa ni obrnjena naravnost proti središču, marveč se zaokrene radi rotacije zemlje precej proti desni; namestu južnega vetra imamo tedaj jugozapad, namestu severa — severovzhod. Tako nastane okrog središča najnižjega tlaka ogromen zračni vrtinec, v katerem kroži zrak s silno naglico. Ako bi bil samo ta vrtinec s horizontalnim premikanjem zraka, bi se predel nizkega tlaka hitro napolnil s težjim zrakom. Hkrati s horizontalnim gibanjem zraka imamo

prilike na morju med Evropo in Severno Ameriko.

Pričujoča karta kaže povprečno barometriško stanje za mesec januar. Dejansko so razmere še mnogo bolj komplicirane. V depresiji nimamo trajno takega stanja, kar bi bilo sicer za promet po morju mnogo ugodneje, marveč po predelu vrisane depresije se neprestano podijo vrtinci od zapada proti vzhodu. Običajno se vrtinec pojavi na jugozapadni strani Grönlandije ali pri Islandu ter drvi z večjo ali

KARTA št. 1. Povprečni zračni tlak nad severnim Atlantskim oceanom v mesecu januarju.

Številke pomenijo stanje barometra, — so črte enakega zračnega tlaka (izobare) v maksimumu, --- v depresiji, N (ali Nizko) = nizek zračni tlak (= depresija), V (ali Visoko) = visok zračni tlak ali maksimum.

tudi vertikalno premikanje: zračne plasti se, čim bližje središču, tem hitreje in izdatneje dvigajo v višino, se pri tem ohlajajo ter povzročajo s tem nastajanje oblakov in padavine, pogosto s hudimi nevihtami.

Opisani velikanski vrtinec, ki se izraža v horizontalni in vertikalni smeri in se v meteorologiji imenuje depresija, je osnovne važnosti za vreme nad severnim Atlantskim oceanom. Od njega zavise vse vremenske

manjšo naglico proti severni Evropi, včasih severneje, včasih južneje, včasih v večji, včasih v manjši silovitosti. Često se podi tod velikanski vrtinec ogromnih dimenzij, tako da meri njegov premer po več tisoč kilometrov, v enaki brzini od Grönlandije do Evrope, pogosto pa se na svoji poti ustavlja ter ostane na posameznih mestih dalje časa. Navedena tri središča v depresijskem predelu na karti so mesta, kjer se vrtincem pot ustav-

lja najpogosteje. Sicer pa je pot depresij vsakokrat druga, in kar je posebno važno: niso še dovolj znani faktorji, ki jim določajo smer in potek.

Iz navedenega sledi, da prevladuje na severnem Atlantskem oceanu v splošno jugozapaden veter; prevlada tega vetra je najizrazitejša od Islandije na severu pa nekako do Azorskih otokov na jugu. Veter seveda ni vedno in povsod izrazit jugozapad, marveč je ponekod bliže zapadu, drugod bliže jugu; vsekakor se mora označiti kot pglavitna značilnost severnega Atlantskega oceana. Zato morajo vsi zrakoplovni poleti iz Evrope v Ameriko računati z nasprotujočo smerjo vetra. Nasprotno pa imajo letalci v smeri iz Amerike v Evropo veter v hrbtu in dosežajo zato lažje večjo hitrost; sploh so jim vremenske neprilike manj nevarne nego onim, ki se podajo iz Evrope v Ameriko. Da se je tedaj Američanom polet v Evropo preje in lažje posrečil, nego Evropcem polet v Ameriko, za to tedaj nima zasluge toliko boljša tehnika ali večja spretnost in drznost Američanov, marveč v prvi vrsti vremenski pogoji, ki so in ostanejo za Američane vedno ugodnejši nego za Evropece.

Najhujša opasnost za prekoceanske plete pa je velika vremenska spremenljivost, ki jo povzročajo baš potujoče depresije. Depresije so, osobito v bližini osrednjega dela vrtinca, združene s silovitimi viharji in silnimi nalivi, ki ponehujejo šele, ko se je depresija dovolj oddaljila. Razvoj vremena na prostoru, preko katerega potuje depresija, je tak-le: Najpreje se pojavijo silno visoko na nebu fini, tenki oblaki, podobni puhu ptičjega perja, v smeri od zapada. Barometer pada. Kmalu prične južni ali jugozapadni veter, ki narašča; nebo se oblači vedno bolj. Veter preide v vihar, oblaki segajo skoro do tal in nalivi se prično. Kadar gre središče depresije čez kraj, nastane običajno za kratek čas tišina, nato pa se vreme prične izpreminjati. Sedaj nastopi drug, namreč zapadni sektor vrtinca: pojavi se zapadni ali severozapadni veter, prihajajoč v loku od severa; ta veter dovaia mrzel zrak, ki se meša s toplejšim, sili podenj in ga odriva od tal. Zato se nalivi sedaj često še povečajo, hkrati nastopi megla, ki sega visoko navzgor, vihar pa divja v silovitih sun-

kih. Tako vreme, ki je letalcem najopasnejše, traja dotlej, da se središče depresije dovolj oddalji; nato prične naliv ponehavati, dež se zaganja še v sunkih, v smeri od severozapada, pozneje od severa, med oblaki se prične kazati jasno nebo. Seveda je tudi vihar ponehal, hkrati se je temeljito shladilo.

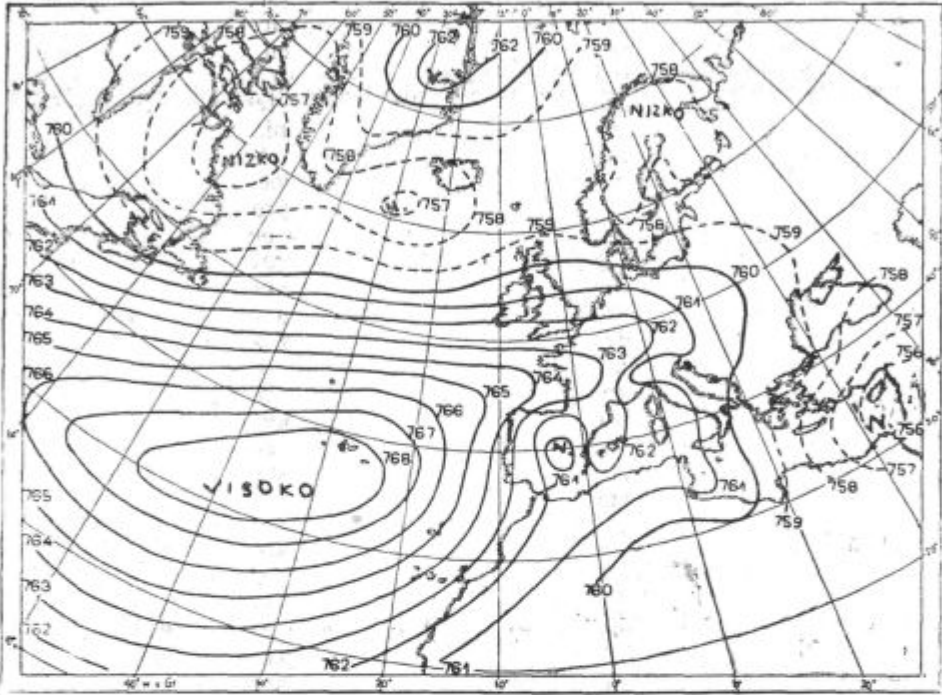
Razumljivo je, da pomeni srečanje letalca s tako-le depresijo najhujšo nevarnost. Niso redki slučajji, da divjajo nad oceanom hkrati po dve ali celo tri depresijska središča, depresija pa krene nepričakovano naglo daleč na jug ali na sever. Redkeje se zgodi, da je ves ocean miren. Tretja karta kaže razporeditev zračnega tlaka dne 19. decembra 1. 1924; z nje se vidi tipično burno vreme na morju.

V tem pogledu je važno še naslednje: Vremenske razmere nad severnim Atlantskim oceanom niso vse leto enake; velika razlika je med zimskim in poletnim vremenskim tipom. To naj pokaže druga priložena karta, ki kaže povprečno razporeditev zračnega tlaka za mesec julij. Tu vidimo, da je sicer daleč na severu med Grönlandijo in Islandijo še vedno depresija, toda mnogo manj obsežna in mnogo plitvejša, to se pravi, da je razlika v zračnem tlaku med središčem in obrobjem depresije majhna. Zato učinkovanje depresije ni tako obsežno kot poleti in tudi ne tako silovito. Potujoči zračni vrtinci niso tako pogosti kot pozimi in ne povzročajo toliko vremenskih neprilik.

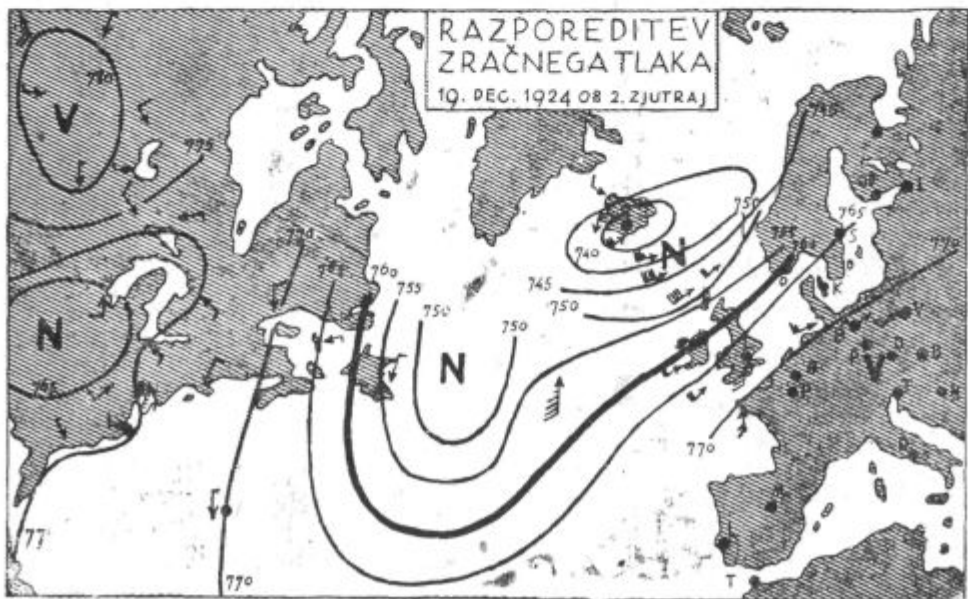
Na obeh kartah se vidi, da je bolj na jugu, nekako med Gibraltarom in Srednjo Ameriko visok zračni tlak preko oceana, s središčem ali maksimumom nekako pri Azorskih otokih. Maksimum, kakor se označuje predel visokega zračnega tlaka v meteorologiji, ima depresiji baš nasprotna svojstva; tu sili zrak od središča proč v vseh smereh in sicer v spiralah; smer je kakor pri kazalcih na uri. Zato ima severna stran maksimuma zapadne vetrove, južna za vzhodne. Vrh tega so v nasprotju z depresijo vetrovi v maksimumu slabotni, v osrednjem delu je običajno brezvetrno. Od središča teži zrak v horizontalni smeri proč, ali sproti dohajajo nove zračne plasti z višine. Ko se spušča, se zrak segreva, zato se oblaki razpuščajo in na

daleč okrog središča maksimuma vlada jasno, mirno vreme. Vrh tega ima visok tlak tendenco, da se drži čim dlje na istem mestu.

Opisani maksimum zračnega tlaka se drži skoro stalno v navedenem pasu, med poletjem in zimo pa tu ni velike razlike. Kot važnejše je omeniti le,

KARTA št. 2. Povprečni zračni tlak nad severnim Atlantskim oceanom v mesecu juliju.
(Razlago znakov glej pod karto 1.)

Merilo 1:70,000.000. N=nizek tlak (depresija), V=visok tlak (maksimum)

da se čez poletje maksimum pomakne bolj proti severu in da seže dlje proti Evropi in prav tako proti severovzhodni Ameriki nego pozimi; obenem se premakne seveda ves vetrovni in vremenski sistem. Zimski vremenski tip prične že jeseni, poletni spomladi. Tako je seveda povprečno stanje; v resnici so tudi maksimumi dosti gibljiv faktor, ki spreminja svoje mesto, dasi mnogo manj pogosto in hitro nego depresija. Da zaključimo: Nad vsem Atlantskim oceanom od Azorov pa do Islandije prevladujejo zapadni vetrovi, ki so v zimski polovici leta mnogo pogostejši in silovitejši nego v poletni. Prav tako je vremenska spremenljivost mnogo večja in izdatnejša nego poleti.

Nad oceanom južno od Azorov vladajo za prekoceanske polete mnogo ugodnejše vremenske razmere. Nad vsem morjem med Afriko in Ameriko, od Azorov daleč na jug gospoduje ali vzhodni veter ali pa je brezvetro. Letalec, ki se spusti vzemimo iz Španije in leti preko Azorov ali Madeire proti Braziliji, ima ves čas ugoden veter, vrh tega sprva jasno, pogosto celo povsem mirno vreme. Šele pozneje, v bližini Amerike, v tropskem pasu prične nemirnejše prilike, pri čemer so najnevarnejši znameniti tornados. Ako odračunamo večjo širino oceana, so v tem pasu za prekoceanske polete ugodnejše prilike, seveda v smeri iz Evrope v Ameriko; obratno pa imajo Američani za polet v Evropo v tem pasu večje težave.

Iz vsega navedenega je razvidno, kako ogromnega pomena so za polet pravočasna in točna vremenska poročila z oceana. Zakaj zelo pogostoma je na francoski in angleški obali še lepo mirno vreme, dočim je istočasno sredina oceana ali ameriška obala že pod viharno vlado depresijskega središča. Za polet je tedaj brezpogojno potrebno, da je letalcu znana trenutna vremenska situacija nad vsem

oceanom. Zato se more prekoceansko zrakoplovstvo razviti le v najožji zvezi z velikimi meteorološkimi opazovalnicami.

Meteorološki uradi v zapadni Evropi izdajajo sicer vsako jutro poročila o vremenu nad severnim Atlantskim oceanom in obrežji, ali ta poročila niso še dovolj zanesljiva, ker se opirajo na nezadosten material. Najtrdnjša osnova so jim opazovalnice na otokih, ali žal, da je teh premalo in da jih baš sredi morja ni. Za opazovanje vremena bi bilo treba uporabiti ladje, ki bi stalno poročale o situaciji z dovolj prostranega predela, tako da bi mogle meteorološke centrale podati vsak dan ali celo večkrat na dan zanesljiva poročila o vremenu nad vsemi deli oceana in seveda na osnovi tega postaviti zanesljivo prognozo.

Že pred dvema letoma se je pojavil predlog, naj bi Društvo narodov na skupne stroške včlanjenih držav vzdrževalo ladje za opazovanje vremena; ladje naj bi stacionirale na najvažnejših mestih na oceanu in stalno pošiljale brezžična poročila meteorološkim centralam. Ako bi se to zgodilo, bi se moglo dati letalcu pred poletom dovolj zanesljivo situacijsko poročilo; dosedanji opazovalni material za široko morje pa je še tako pomanjkljiv, da je vremenska prognoza, ki jo morejo dati meteorologi za ocean, še vedno v dosti veliki meri nesigurna. Nezanesljiva prognoza je bila na pr. zadnjič kriva neuspeha nemških Junkersovih letal, ki sta se morali vrniti, ko sta konstatirali, da se bliža z oceana drugačno, namreč slabše vreme, nego so ga napovedovali nemški pomorski meteorologi v Hamburgu, ker razpolagajo s pomanjkljivim opazovalnim materialom. Preden se bodo mogla letala sprehajati iz Evrope v Ameriko in obratno, bo treba tedaj storiti še marsikaj.

Anton Kristan:

Ameriški vtisi.

VI.

V Detroitu. — Henry Ford. — Obisk v Fordovih tovarnah.

Henry Ford je znan po širokem svetu kot eden najbogatejših tovarnarjev

v Ameriki. Njegovo kraljestvo je v Detroitu, največjem mestu države Michigan. Detroit je ustanovil Antoine L'Amat de la Monte Cadillac l. 1701, ker

mu je kraj ugajal zaradi trgovine s kozuhovino. K jezeru Erie so namreč prav radi zahajali Indijanci in prinašali kože na prodaj. Pripeljal je tja sto ljudi, ki so si naredili kolibe. Polagoma je nastala naselbina, ki jo je l. 1780 osvojil angleški polkovnik Rogers. V revolucijski vojni je imel Detroit precejšnjo vlogo, — no, preživel je usodo mest ob jezerih, ki so prehajala iz rok v roke, dokler se ni l. 1812 odločila njegova usoda: postal je glavo mesto države Michigan. Mesto se je jelo bujno razvijati. Prav posebno pa je pospešil njegov razvoj sloveči Henry Ford, ki je ustanovil v Detroitu svojo veliko avtomobilno industrijo. Njegov razmah se je začel tedaj, ko je razglasil, da plačuje delavcem v svojih tovarnah za osemurni delavnik pet dolarjev. Takrat — niti 15 let še ni minilo — je štel mesto Detroit okrog 400.000 prebivalcev; danes šteje že približno milijon.

Henry Ford je tedaj prav mogočno posegel s svojo ustvarjajočo roko v usodo tega mesta. Fordova tovarna avtomobilov je menda največja na svetu, a še večja od nje je tovarna družbe Ford (oče in sin), ki izdeluje poljedelske stroje, zlasti traktorje. Ta tovarna je mesto zase, ki se imenuje Fordsohn.

O Henryju Fordu sem bil že veliko čital in slišal. Njegovo knjigo »Moje življenje in delo«, o kateri trdi Robert Blatsch - Ford, da je najvažnejša knjiga, »iz katere bi morali položiti izpit vsi poslanci in ministri, vsi delodajalci, vsi člani strokovnih organizacij, vsi industrijalci, trgovci in vsi strankarji sploh« in »katero naj bi dvakrat na dan brali v cerkvah, v šolah, v političnih klubih in na borzah« — sem seveda vestno prebral, prav tako tudi razne kritike in polemike o njegovem delovanju. Mož je res zanimiv. Znan je njegov izrek: »Prepovedano je reči ‚nemogoče‘, zakaj kdor se je res izučil svojega rokodelstva, ve, da se mora še veliko učiti, zato gre hrabro naprej in se uči in zopet uči. In tako brez nehanja gleda pred sebe, promatra, dela nove poizkuse in si ustvarja tisto nastroje-nje, v katerem je ‚vse mogoče‘.«

Ford je sovražnik tako zvanih organizatorskih genijev. Tudi naslovov ne mara. Sam pravi: »Pravemu šefu ni treba posebnega naslova. Naslovi so zlo, zakaj mnogi ljudje, ki si pridobe moč in oblast, bi bili prav dobri voditelji, če jim ne bi dali naslova, ki jih napihne in izpremeni v napačne šefe.

Kmalu so izgubljeni, ker se prično smatrati za previsoke gospode...«

Pri Fordu ne sprejemajo na delo ljudi z izpričevali. Nobenega ne vprašajo: Kaj si počenjal dozdej, kaj delal in kaj bil? Nihče ne vprašuje: Ali si dovršil visoko šolo učenosti, univerzo, oziroma, nisi-li morda prišel iz ječe, kjer si dovrševal študije svojega življenja? Ford trdi, da ni še nikdar naletel na človeka, ki bi bil popolnoma pokvarjen.

Henryja Forda in njegove tovarne videti iz bližine in se zamisliti nad doživljenim — to je bila moja velika želja... Da bi bil bolj pripravljen na Fordov način obratovanja in postopanja, sem si ogledal poprej še nekatere druge večje tovarne avtomobilov in traktorjev. Zlasti traktorji so me zanimali, ker so najboljša pogonska sila skoraj pri vsakem delu. In Fordova tovarna izdelava več kot milijon traktorjev na leto.

V Detroitu nisem bil razočaran. Videl sem več, kakor sem se nadejal. Ob dobri konjunkturi zaposlujejo Fordove tovarne nad 100.000 delavcev. Hodili smo po tovarnah, se vozili na dvigalih iz nadstropja v nadstropje. Prevzela me je želja, da bi se za mesec, dva ali več uvrstil v tisto ogromno verigo nagih teles in poizkusil vse faze človeka, ki ga je vklenil inteligenčen kapitalist ter mu odmeril tik-tak njegovega življenja. Spomnil sem se Fordovih gesel, ki jih oznanjuje v omenjeni knjigi, da sta namreč dva bedaka na svetu: milijonar, ki kopiči bogastvo na bogastvo in misli, da dobiva čedalje večjo moč, in revolucionar, ki meni, da bo ozdravil bolno človeško družbo, če bo odzvel bogastvo in ga razdelil med druge. Nisem dal Fordu prav, spoznal sem le, da je Ford izrekel v teh geslih krilate fraze, ki pa jih je treba analizirati vedno le s subjektivnega stališča. Človek, ki ima vsega dovolj, sodi drugače od onega, ki mu vsega manjka in mora dolge ure garati, da si pridobi najnujnejše za življenje.

Fordove tovarne res zaslužijo, da se človek ustavi in si jih ogleda. Organizacija dela, taktika vodstva, razdelitev oddelkov, ogromen obseg, nenavaden način proizvodnje, posebna razsvetljava... vse to prevzame gledalca, ki opazuje, a ne vidi tega, kar si želi. Za take tovarne mora imeti človek izvežbano oko.

V razgovoru z vodilnimi možmi sem čutil trdno voljo mistra Forda, čigar ime izgovarjajo vsi z velikim spoštova-

njem, da nadaljuje svoje nenavadno produkcijsko delo, sloneče na strojni mehanizaciji, na kar največji uporabi strojev.

Niagarski slapovi. — Mogočna slika prirodne sile in lepote.

Iz Detroita, v katerem sem se najtežje orientiral, ker me je nekako najbolj zbegalo, smo se napotili preko Kanade, kjer so alkoholne pijače tako rekoč državni monopol, k niagarskim slapovom. Od najmodernejših in najbolj groznih tovarn smo krenili v divjo prirodo; od občudovanja mogočne volje človeškega črviča k strmenju pred veličastjem prirodne sile, kakor je dotlej še nismo občudovali.

Niagara je reka, ki veže Erijsko in Ontarijsko jezero in meri na angleško Kanado in državo New York. Na nekaterih mestih je široka 1200 m, na drugih okrog 600. Slapova sta dva. Gledalca ne začudi višina slapov, saj nista prav posebno visoka. Vzhodni, ki je ameriški, je širok menda 326 m, visok pa nekaj čez 50 m; zapadni — kanadski (Horse-scholfall) pa je širok 570 m, visok pa tudi približno 50 m. Nekaj strahotnega pa je neznanska količina vode. Pravijo, da je pade v slapovih 100 milijonov ton na uro. Seveda je pogled v slapove, koder se dvigajo oblaki pen, pare in kapljic v strašnem kaleidoskopu, grozen in veličasten...

Pod slapove se zdaj ne sme hoditi, čeprav so narejeni mostiči in prehodi, to pa zaradi tega, ker so se v poslednjem času pripetile nesreče: več opazovalcev te divje, mogočne vode so slapovi smrtno zadeli...

Američani so, kajpak, vnetj za vse bravure. Pripoveduje se n. pr. to-le: Mlad Američan se je vsedel v sod, ki so ga dobro zabili in se je spustil po največjih slapovih v strašne valove. Ko so sod vlovili, je bil še živ. Drugi so poizkusili priti preko slapov z ladjami in ladjicami, s čolni in brodovi. Kronika niagarskih slapov zaznamuje tudi številne samomore.

Prodajajo se razglednice s slikami Indijancev izza časov, ko so bili v teh krajih svobodni gospodarji. Naslikani so, kako se spuščajo s svojimi čolniči po slapovih. Ponosni sinovi prerij se udajajo z vsem dostojanstvom grozotnim valovom, ki jih nosijo kakor vihar drobne bilke... Kaj čuda, da vročekrvna, k pustolovščinam nagnjena mladina

posnema te izmišljene, vabljive smelosti.

Niagarski slapovi pa se že izkoriščajo v človekov prid. Ondi stoje velike elektrarne, ki proizvajajo ne vem koliko stotisoč konjskih sil. Ne vem, kam vse je napeljana niagarska elektrika in kje vse gore njene luči. Človek si vse podjarmi. Kmalu ne bo ničesar več, kar bi moglo kljubovati človekovi volji.

Ko sem strmel v to grozno in strahotno vodovje, v gigantsko silo, v besnečega velikana, se mi je zdelo, da je vse nekam preveliko in vsega preveč: treba je mnogo dni, preden sprejmeš vso to veličastno grozo v svojo notranjost.

Kje si, slap Savice, ki nekako pomiriš popotnikovo dušo in razveseliš človeka? Ali pa ti, slap Peričnik! Vesela je duša in radostno je srce, ko te vidi. Tudi sloveči »Trümelbachfälle« v Švici so lahko vzprejemljivi; čeprav čudoviti in zanimivi, vplivajo na gledalca prijetno in blažilno. Niagarski slapovi pa te obteže, navdajo te s težkimi mislimi in še dolgo se vračšaš k njim.

Niagara z ogromnimi slapovi — če tebe ne bi bilo, ali bi bila slika Amerike popolna?

.....
V PRIHODNJIH ŠTEVILKAH «ŽIVLJENJA IN SVETA» bomo objavili med drugim zanimivim gradivom:

Odlomke iz dnevnika Podlimbarskega.

Ibis: Kramljanje o vinski trti in vinu.

A. Kristan. O razmerah med ameriški Slovenci (VII. del «Ameriških vtisov»).

Dr. Löwenstein: Skrivnosti človeških žlez. (Poljudna razprava o enem najzanimivejših problemov človeške biologije in medicine.) S slikami.

Za obletnico boljševiške revolucije v Rusiji serijo člankov o sovjetski Rusiji s številnimi ilustracijami.

Življenepis ilirskega podkralja Junota, ki je napol blazen vlada v Dubrovniku.

Več člankov o Južni Srbiji.

Nadaljna izbrana poglavja iz Haškovega «Dobrega vojaka Švejska».

Povesti Anatola Francea, Pierra Lotija i. dr.

○ ○ ○

LISTNICA UREDNIŠTVA. Tretji del topisa Osta «Z mojimi očmi» smo morali iz tehničnih razlogov odložiti za prihodnjo številko.

P. V. B.

Francoščina za samouke.

Metoda jezikovnega pouka na praktični podlagi.

31

— Y a¹ un moyen² d'avancer³ les vacances⁴, c'est⁵ de nous⁶ donner un mois de plus⁷.

(Matin, 11. 5. 1926.)

¹ (ja) [po domače mesto: il ya]	je, obstoja
² (mwaj ⁷)	sredstvo
³ (avāse)	nāprej pomakniti, pospešiti
⁴ (vakās) ž.	počitnice
⁵ (s:) [iz: ce est]	to je
⁶ (nu)	nam
⁷ (daplū) ali (tplūs)	več.

37.

UNE NOUVELLE PLANÈTE¹ EST DÉCOUVERTE².

Le professeur³ Vacca, de l'Observatoire⁴ de Turin⁵, vient de découvrir² une nouvelle planète. Elle fut photographiée⁶ les 5, 10 et 23 décembre, puis⁷ une dernière fois⁸ le 6 janvier.

La planète se présente⁹ comme une étoile¹⁰ de première grandeur¹¹. Elle n'a pas eu¹² une longue¹³ durée¹⁴ de visibilité¹⁵, mais elle doit¹⁶ repasser¹⁷ dans huit ans.

(Quotidien, 15. 1. 1927.)

¹ (planst)	planet, zvezda premičnica
² (dekuvert)	odkrita
découvrir (dekuvrir)	odkriti
³ (p ^r ofes ^r)	profesor
⁴ (op ^r vatwar) m.	zvezdarna
⁵ (tūr ⁷)	ital. Torino
⁶ (totografie)	fotografirana
photographier	fotografirati

⁷ (p ⁷ ai)	nato, potem
⁸ (ün-darnjer-fwa)	zadnjikrat
⁹ (sə-prezāi)	se kaže
présenter	[po]nuditi; predstaviti;
	[po]kazati
¹⁰ (etwal)	zvezda
¹¹ (grādoer)	velikost
¹² (el-napazii)	ni imela
¹³ (lōg) ž.	dolga
m. lo ⁷ g (lō)	
¹⁴ (düre)	trajanje
¹⁵ (vizibilite) ž.	vidnost
¹⁶ (el-dwa)	ona mora
devoir	morati
¹⁷ (rəpase)	zopet mimo iti, zopet priti.

38.

Une femme, morte¹ de congestion², est dévorée³ par son chien⁴.

BAR-LE-DUC⁵, 31 décembre. — A Louppy-sur-Chêne⁶, près de⁷ Bar-le-Duc, on a découvert⁸, dans une allée⁹ de sa villa¹⁰, le cadavre¹¹ de Mme veuve¹² Boulet¹³, née¹⁴ Marie Haltel¹⁵, âgée¹⁶ de 64 ans, rentière¹⁷, qui avait succombé¹⁸ à une congestion² et était restée¹⁹ plusieurs²⁰ jours à l'endroit²¹ où elle avait trouvé la mort²².

¹ (mort) ž.	umrla; m. mort
mourir	umreti
² (kōžstjō)	naval krvi
³ (devore)	požrta
dévoré	požreti
⁴ (šj ⁷)	pes
⁵ (barladük)	[fr. mesto]
⁶ (lupi-sür-šən)	[vas]
⁷ (p ^r -dā)	poleg. pri
⁸ (ō-na-dekuvert)	odkrili so
découvert	odkriti
⁹ (ale)	drevored
¹⁰ (vila)	vila
¹¹ (kadavrə)	mrtvo truplo, mlič
¹² (vœv)	vdova
veuf (vœf)	vdovec
¹³ (bulē)	[ime]
¹⁴ (ne)	rojena
naître (nêtr)	roditi se
¹⁵ (mari-altē)	[ime]
¹⁶ (aže)	stara
¹⁷ (rätjer)	rentirka, prihodnjakinja
¹⁸ (av-sükōbe)	je bila podlegla, je bila
succomber	podleči, umreti
¹⁹ (et-raste)	je bila ostala
rester	ostati